

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Univerzita Palackého
v Olomouci

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2023

Alena Kühnertová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Alena Kühnertová

**Literárně ztvárněné vzpomínky na období druhé světové
války vydané v posledních pěti letech**

(Literary Memoirs of the Second World War Published in the Last Five Years)

Olomouc 2023

vedoucí práce: Mgr. Milan Mašát, Ph.D.

Prohlášení studenta:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, uvádím v seznamech použité literatury a internetových zdrojů.

7. dubna 2023

.....

Alena Kühnertová

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Milanu Mašátovi, Ph.D. za cenné rady,
náměty a inspiraci.

Dále děkuji své rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 Druhá světová válka v datech a souvislostech	2
1.1 Adolf Hitler – původce všeho	4
1.2 Řešení židovské otázky	8
1.3 Holocaust.....	11
2 Odraz druhé světové války v literatuře	13
3 Literárně ztvárněné vzpomínky na období druhé světové války vydané v posledních pěti letech.....	18
3.1 Ireniny děti – Tilar J. Mazzeo	18
3.1.1 Autorka.....	18
3.1.2 Irena Sendlerová.....	18
3.1.3 Kniha Ireniny děti.....	19
3.2 Chlapec z Buchenwaldu – Robbie Waisman, Susan McClellandová	22
3.2.1 Autoři	22
3.2.2 Kniha Chlapec z Buchenwaldu	23
3.3 Tatér z Osvětími – Heather Morrisová.....	25
3.3.1 Autorka.....	25
3.3.2 Kniha Tatér z Osvětími	27
4 Problematika druhé světové války ve výuce Českého jazyka a literatury na 2. stupni ZŠ	30
ZÁVĚR.....	31
Slovníček pojmů.....	32
Seznam použité literatury a internetových zdrojů	33

Anotace

KÜHNERTO VÁ, A., *Literárně ztvárněné vzpomínky na období druhé světové války vydané v posledních pěti letech*, Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 2023.

Bakalářská práce je zaměřena na literárně ztvárněné vzpomínky na druhou světovou válku. Nejprve stručně seznamuje čtenáře s historií druhé světové války a postupně i s válečnou literaturou a jednotlivými autory, kteří se do povědomí veřejnosti dostali sepsáním svých zážitků. Přináší tak dalším generacím svědectví o událostech, které by neměly být zapomenuty.

Klíčová slova

literatura, druhá světová válka, holocaust, vzpomínky, Židé

Annotation

KÜHNERTO VÁ, A., *Literary Memoirs of the Second World War Published in the Last Five Years*, Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, 2023.

The bachelor's thesis is focused on literary memories of the Second World War. First, it briefly introduces the reader to the history of the Second World War and gradually introduces the war literature and individual authors who came to the public's attention by writing about their experiences. It thus brings to the next generations a testimony of events that should not be forgotten.

Keywords

literature, second world war, holocaust, memoirs, Jews

Válka není pohádka, v níž všichni zlí zhynou a všichni hodní jsou zachráněni. Smrt si v ní nevybírá jen spravedlivou daň na těch, kdo na svůj vrub prolili nevinnou krev.

Erich Maria Remarque

ÚVOD

V literatuře, české i světové, již bylo ztvárněno mnoho témat. Některá veselejší, jiná smutnější. A mezi ta smutnější patří i téma války. Ať již první světové, nebo druhé. A právě druhé světové válce a jejímu literárnímu ztvárnění je věnována tato bakalářská práce.

Je důležité na hrůzy války nezapomínat, ale právě naopak – předávat je dál nastupujícím generacím, u nichž povědomí o událostech, které se odehrály před téměř osmdesáti lety, čím dál více slábne.

První kapitola kvalifikační práce je věnována historickým souvislostem, které nás uvádí do období let 1939 až 1945, kdy se druhá světová válka odehrávala.

Druhá část seznamuje čtenáře s válečnou literaturou a s významnými českými i zahraničními spisovateli píšícími o událostech a vzpomínkách na druhou světovou válku a holocaust.

Další kapitoly představují jednotlivá vzpomínková díla a jejich autory, kteří sepsali své zážitky nebo zážitky svých blízkých a vydali je v posledních pěti letech. Představeny jsou zde knihy, jež vychází ze skutečných prožitků, ale i kniha, jejíž obsah je částečně domyšlen pro zvýšení atraktivity psaného textu. V závěru kapitoly jsou tedy tato díla vzájemně komparována.

Bakalářská práce se v neposlední řadě zaměřuje i na využití problematiky druhé světové války v literatuře ve výuce českého jazyka na druhém stupni základní školy s ohledem na citlivost tématu.

1 Druhá světová válka v datech a souvislostech

Druhou světovou válkou označujeme vojenský konflikt odehrávající se v období let 1939 až 1945.

Do tohoto střetnutí se postupně zapojila většina zemí celého světa. Druhá světová válka se proto stala nejtragičtějším a nejkrvavějším válečným konfliktem v dějinách s více než 62 miliony obětí na lidských životech.

Začátek války je datován k 1. září roku 1939, kdy německé vojenské jednotky zaútočily na poloostrov Westerplatte u polského přístavního města Gdaňsk (německy Danzig). Záminkou k útoku se den před datovaným začátkem války stalo fingované přepadení rozhlasového vysílače v jihopolském městě Gleiwitz.

K útoku se po mnoha letech vyjádřil důstojník SS Alfred Naujocks takto: *Jsem muž, který začal válku. Byl jsem roznětkou, která v roce 1939 zapálila v Evropě sud střelného prachu... Přihodil se tehdy zvláštní incident, který stál na počátku řetězové reakce krveprolévání. Musel se ovšem najít muž, který by tento incident uskutečnil a který by takřikajíc stiskl spoušť. Stal jsem se jím já.*¹

3. září se ke konfliktu přidaly další dva evropské státy – Francie a Velká Británie. Důvodem bylo Hitlerovo odmítnutí jejich požadavků. Na jejich žádost totiž nereagoval a svá vojska z okupovaného Polska nestáhl.

Toto postupně vedlo k zapojení dalších států Evropy. Válka se tak postupem času stala celosvětovou záležitostí. Hrozba války visela ve vzduchu už od roku 1933, kdy se v Německu dostal k moci tehdy čtyřiačtyřicetiletý Adolf Hitler.

Hitler byl přesvědčen o tom, že Německo stagnuje a potřebuje větší životní prostor (*Lebensraum*) pro stále rostoucí počet obyvatel země. Obzvláště v oblasti zásoby potravin nebylo Německo příliš soběstačné, jelikož potraviny nebylo možné kvůli celním bariérám ze zahraničí koupit. Tak bylo nutné si potřebný zemědělský prostor vydobýt jinak.

Bohužel Polsko, ale ani Francie, která mu přispěchala na pomoc, nebyly dostatečně silnými protivníky. Zejména z důvodu nedostatečného letectva, které v podstatě oslabilo

¹ Před 80 lety rozpoutal Hitler druhou světovou válku. Záminku si vytvořil – Novinky. Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu [online]. Copyright © 2003 [cit. 18.11.2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/historie- pred-80-lety-rozpoutal-hitler-druhou-svetovou-valku-zaminku-si-vytvoril-40294987>.

i pozemní jednotky.

Je až s podivem, že nejtragičtější spor v dějinách rozpoutal národ, který zrodil takové velikány, jakým byli spisovatel Johann Wolfgang Goethe, hudební skladatel Ludwig van Beethoven nebo vědec a autor teorie relativity Albert Einstein.

Jestliže někomu dovolíte, aby přikládal do kotle, i když tlak páry už překročil kritický bod, ponese skutečnou odpovědnost za následný výbuch vy. Tato fyzikální zákonitost platí stejně tak v politice, obzvláště v mezinárodních záležitostech. ²

Uzavřením *Paktu* tři dne 27. září 1940 získalo Německo dva významné spojence – fašistickou Itálii a militaristické Japonsko. Důsledkem uzavření tohoto paktu vstoupilo do války i Japonsko a Spojené státy americké, kdy Japonsko zaútočilo na námořnickou základnu v americkém Pearl Harboru.

Válečný konflikt, který Němci započali, tak nakonec trval dlouhých šest let a jeden den. Konec druhé světové války je v Evropě datován k 8. květnu roku 1945, kdy Německo bezpodmínečně kapitulovalo. Definitivně byla válka ukončena 2. září 1945, kdy kapitulovalo i Japonsko. Kapitulaci předcházelo svržení amerických atomových bomb na japonská města Hirošimu a Nagasaki.

² LIDDELL HART, Basil Henry. *Dějiny druhé světové války*. 2. vydání. Přeložil Jitka SLÁDKOVÁ. V Brně: Jota, 2020. Literatura faktu a military. ISBN 978-80-7565-469-4.

1.1 *Adolf Hitler – původce všeho*

Nejmocnějším mužem Německa se za druhé světové války stal Adolf Hitler.

Narodil se jako čtvrtý ze šesti dětí dne 20. dubna roku 1889 ve městě Branau am Inn (česky Brunov či Branau na Innu) v Rakousku.

Měl velice dobrý vztah se svojí matkou, s otcem už to ale tak idylické nebylo. Hitlerův otec, Alois Hitler, byl na syna, a vlastně i na svoji ženu, velice přísný. Zemřel, když bylo malému Adolfovi třináct let. Pravděpodobně i díky nepříliš veselému dětství, které po boku svého otce prožíval, se z něj postupem času stalo monstrum, které má dodnes na rukou krev 46 milionů vojáků a civilistů, kteří během bojů za druhé světové války zahynuli. Adolf Hitler v mládí spíše než k politice tíhnul k umění. Chtěl se stát malířem. Bohužel se mu nepodařilo dostat na uměleckou akademii.

V roce 1907 jeho matka zemřela, což ho velice zasáhlo. Nebyl už ale nikým „dozorován“, a tak už nic nebránilo plnému rozvinutí jeho skutečné osobnosti.

Roku 1914 narukoval do první světové války. Konec války v roce 1918 v Hitlerovi naplno vyvolal silnou nenávist vůči Židům. Uvěřil totiž, že Židé vrazili Němcům dýku do zad. Bylo jednodušší myslet si, že Židé jsou původci všech útrap Němců. Částečně tomu napomohlo i sepsání Versailleské mírové smlouvy – dokumentu z roku 1919, kterým byla ukončena první světová válka a v níž byla Německá říše označena jako původce války a zároveň zodpovědná ze ztrát a škody na civilním majetku. Sepsání smlouvy později Hitler využil ve svůj prospěch a k přesvědčení ostatních. Po válce, roku 1919 se stal členem osudné Německé dělnické strany (DAP). Byl vynikajícím a plamenným řečníkem, který měl dar svými názory ovlivňovat masy lidí. O rok později byla strana přejmenována na NSDAP (Nacionálně – socialistická německá dělnická strana) a roku 1921 se Adolf Hitler stal jejím předsedou.

Díky svým demagogickým projevům si na svoji stranu získával stále více lidí. Nebyl jen zuřivým odpůrcem Židů, ale též bolševiků. Nabízel tak lidem více důvodů, proč se přidat k NSDAP a podporovat jeho počínání. Nakonec si získal i podporu buržoazie, lidí z finančních kruhů (představitelů finančního kapitálu) a krajně pravicových stran.³

³ GARIBALDI, Luciano a Simonetta GARIBALDI. *Adolf Hitler: zrození diktátora*. Přeložil Jan KRIST. Praha: Naše vojsko, 2017. ISBN 978-80-206-1667-8.

Jako předseda nejmocnější německé politické strany potřeboval Hitler spolupracovníky, na které se mohl spolehnout a kteří bez okolků splnily všechny jeho požadavky.

Na svoji stranu si získal Hermanna Göringa (velitel německého letectva – Luftwaffe), Heinricha Himmlera (velitel zbraní SS a ministr vnitra), Rudolfa Hesse (Hitlerův zástupce), Martina Bormanna (Hitlerův tajemník), Reinharda Heydricha (zastupující říšský protektor) a jednu z nejdůležitějších osobností Třetí říše Josepha Goebbelse (působil jako ministr propagandy a byl též šéfem lidové domobrany).

Všichni tito muži byli Hitlerovi zcela oddáni a všichni do jednoho byli stejně jako jejich vůdce (jak si Hitler nechával říkat) zatvrzelí antisemité. Antisemitismus byl totiž základní kámen nacistické ideologie.

Zajímavé však je, že ve své knize *Mein Kampf* (1925) prohlašuje, že je zarytým antisemitou již od dětství. To však nebylo nikdy potvrzeno, neboť ani při službě v první světové válce zatím ještě nic této zášti vůči Židům nenasvědčovalo. Antisemitou se pravděpodobně stal až na samém konci první světové války.⁴

Aby bylo dosaženo požadovaných cílů, bylo nutné Židy před lidem očernit a postavit je na pomyslný piedestal nepřátel Německa. Definovali je tedy takto:

*Žid si vždycky najde cestu, aby prosazoval své zájmy. Židovo cítění se pohybuje v „čistě materiální“ rovině. Z toho nutně vyplývá bezskrupulózní „snaha o peníze, o moc“, uspokojení „touhy po mamonu a moci“. Protože Žid nemá vlast a žije rozptýlen po celém světě, je na něj třeba nahlížet jako na chorobu: jako na „rasovou tuberkulózu národů“.*⁵

Do podvědomí veřejnosti se tak plíživě dostávaly myšlenky a názory, že je zapotřebí proti této „chorobě“ zasáhnout státní mocí.

Tento zásah měl spočívat v podrobné evidenci všech Židů, dozorování policií a vytvoření speciálních zákonů určených pro příslušníky této rasy. Konečným řešením však mělo být úplné odstranění Židů.

První velkou a zásadní „vlastovkou“ pro obrat v německém myšlení byl Hitlerův projev pronesený 12. dubna 1922 v Občanském pivovaru. Vyzdvihl v něm zejména zadlužení říše po první světové válce. Německou vládu zde vykreslil jako bezradnou, která nechce

⁴ HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. 4. Aufl. München: Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachf., 1939.

⁵ EBERLE, Henrik. *Hitler jako vojevůdce: jeho role v 1. a 2. světové válce*. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. Praha: Ikar, 2016. ISBN 978-80-249-3014-5.

svému lidu působit starosti, bohužel však si neví rady a krizové řešení je nevyhnutelné.

Pohrozil inflací a znehodnocením měny, což samozřejmě žádný obyvatel žádné země na světě neslyší rád, a je to ten nejčernější scénář finanční situace každého státu. Aby lid ještě více popudil, nezapomněl připomenout své nejen protižidovské, ale též protibolševické smýšlení, a situaci komentoval poznámkou: *Bližíme se ruským poměrům!* Znovu také označil Židy za původce německého trápení.

Německý národ byl tedy nucen rozmyslet se mezi dvěma možnostmi a zvolit tu, která pro něj byla lepším řešením. Mezi variantami „stát se otrokem“ nebo „zvolit cestu odporu“ většina lidí v sále zvolila druhou možnost a odměnila Hitlera bouřlivým potleskem. Zvolen byl tedy ODPOR, který předznamenal a odstartoval největší zruďnost historie.⁵

S postupně se zvyšujícím zájmem o základní pilíř nacistické ideologie a díky rostoucí oblibě samotného vůdce, dostal Hitler příležitost pokračovat v rozvoji a zdokonalování své vize. Ujal se organizační obnovy SA (Sturmabteilung) a výslovně stanovil, že „nejvyšší velení je v jeho rukou“.

Vojenské „hodnosti“ organizačně vystavěl od těch „zdola“. Nejmenší jednotkou se stal „Schar“ (zástupný-), poté „Trupp“ (skupinový-) a dále „Sturm“ (úderný-, útočný-). Když byly stanoveny základní struktury, začaly se spojovat do větších: „Sturmbann“ (prapor SA), „Standarte“ (prapor) a „Gruppe“ (skupina SS). Velitele těchto struktur určoval Hitler sám. Například „Gruppenführer“ byl velitel skupiny SS, „Obergruppenführer“ (dá se přeložit jako vyšší vůdce skupiny) již byla druhá nejvyšší hodnost SS. Všem těmto vedoucím a vůdcům udělil Hitler absolutní autoritu a také si je náležitě školil a vychovával k obrazu svému.

Pro říšské vedoucí založil školu, v níž byli podrobeni třítydennímu kurzu. Probíranými tématy byly například „Východní otázky a agrární politika“ či branná sportovní cvičení. Za zmínku stojí i kurz s názvem „Nepřátelské světové názory, jejich taktika a konfrontace s jejich hesly“. I Adolf Hitler na škole vyučoval. Osobně vedl tyto tři lekce: „Hospodářsko-politická budoucnost německého národa“, „Úkoly organizace, výchova SA k zodpovědnému velitelskému sboru“ a „Podstata našeho vůdcovství“.

Své názory a postoje ještě více upevňoval a své vize představoval na stranických sjezdech NSDAP, které se každoročně konaly v Norimberku od roku 1923 až do 1938. Během války se již sjezdy nekonaly.

Každý takový sjezd byl přehlídkou masových veřejných průvodů, a zejména plamenných antisemitistických projevů, a zakončen byl bouřlivým jásotem posluchačů. ⁵

Tyto Hitlerovy úspěchy a tím pádem i úspěchy celé strany, vedly k nárůstu počtu svých členů. *V říjnu roku 1928 měla strana téměř 100 000 členů, v září 1929 to bylo už 150 000. O rok později se počet zdvojnásobil, což byl určitě výsledek světové hospodářské krize a z ní plynoucí nezaměstnanosti. V srpnu 1931 to už bylo více než 600 000 členů, v dubnu 1932 víc než milion a ke dni jmenování Hitlera kancléřem. K 30. lednu 1933, 1 435 530 členů.* ⁵

Obrázek č. 1: Hitler na stranickém sjezdu ⁶

⁶ Zapomenutá opera Adolfa Hitlera poprvé vystavena v Rakousku | OperaPlus OperaPlus | Váš průvodce světem hudby, opery a tance [online]. Dostupné z: <https://operaplus.cz/zapomenuta-opera-adolfa-hitlera-poprve-vystavena-v-rakousku>.

1.2 Řešení židovské otázky

Nacistická ideologie, jak už bylo řečeno, se opírala především o antisemitistické názory. Německo bylo po první světové válce zdrceno, a proto bylo „nutné“ nalézt něco nebo někoho, kdo by se dal označit jako původce všeho trápení. Karta padla právě na židovskou rasu. Židé se tedy dostali do role obětních beránků.

Antisemitismus se stal hlavním politickým argumentem, na který postupem času a vlivem vynikajícího řečnického umění nacistického vůdce Adolfa Hitlera a současně jeho pravé ruky, ministra propagandy Josepha Goebbelse, přistoupily masy lidí.

Židovská rasa byla označena za rasu odlišnou, Hitler se na jejich adresu dokonce vyjádřil v tom smyslu, že „Židé mají odlišný pach“.

Židovský problém byl Hitlerovou posedlostí. Avšak nemohl všechny „problémy“, které sužovaly německý národ (byť tomu tak bylo jen v Hitlerově mysli), řešit sám. Řešením židovské otázky bylo třeba pověřit důvěryhodné a naprosto oddané spolupracovníky.

21. června 1939 vstoupila v platnost první nařízení týkající se perzekuce Židů. Vydal je říšský protektor Konstantin von Neurath a týkal se vyvlastnění židovského majetku. Byl to první bod tzv. norimberských zákonů, kterými byli Židé připraveni o svá práva.

Norimberské zákony:

- zákon o říšské vlajce
 - vlajka s hákovým křížem je prohlášena za říšskou vlajku
- zákon o říšském občanství
 - říšskými občany jsou pouze občané německé krve, kteří prokáží způsobilost sloužit říši
 - zákaz uzavírání manželství a mimomanželské vztahy s Židy
- zákon o ochraně německé krve a cti
 - zákaz sňatků Židů s osobami německé krve
 - zákaz pohlavního styku s Židy
 - Židé byli zbaveni německého občanství
 - Židům bylo zakázáno vyvěšovat říšskou vlajku a používat národní barvy ⁷

⁷ Moderní-Dějiny.cz [Norimberské zákony z roku 1935. Moderní-Dějiny.cz | Úvodní stránka [online]. Copyright © Všechna práva vyhrazena 2009 [cit. 27.11.2022]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/norimberske-zakony-z-roku-1935/>.

Zákazy v neprospěch Židů měly mnoho různých podob. Týkaly se například vymezení míst, kam směli chodit nakupovat, a to navíc ještě jen v určitou denní dobu. V tramvaji jim bylo umožněno jezdit jen v zadním voze. Součástí bylo i odevzdání všech předmětů, například jízdních kol, ale i všech zvířat.

Samozřejmostí bylo i okamžité přerušení dosavadního studia a uzavření židovských škol. Židům bylo zakázáno dále se vzdělávat. Navíc byli vystěhováni ze svých domů a bytů a odsunuti na okraje měst či do jejich horších částí.

Dalším nařízením, které omezilo svobodný život židovského obyvatelstva, bylo označení žlutou šesticípou hvězdou a povinnost nosit ji na viditelném místě. Tato povinnost začala platit v září roku 1941.

Nošení židovské hvězdy bylo označováno názvem *Kainovo znamení*. Podle vzpomínek Jana Spira se po zavedení tohoto opatření od Židů začalo odvracet mnoho známých a „přátel“. Rodiče dokonce zakazovali svým dětem, aby se dále stýkaly se svými židovskými kamarády a vrstevníky, ne snad kvůli antisemitismu, ale spíše ze strachu, že budou označeni jako přátelé Židů.

Jedním z dalších opatření bylo i zmenšení přidělu jídla – měli dostávat pouze jen chléb a brambory. Aby takoví lidé získali k snědku i něco jiného, byli donuceni k tajnému výměnnému obchodu. Tak docházelo například k tomu, že směňovali šperky za maso.⁸

Obrázek č. 2: Davidova hvězda, židovské označení⁹

⁸ Protizidovská opatření v Protektorátu | Paměť národa. Redirecting to <https://www.pametnaroda.cz/c/s> [online]. Copyright © 2008 [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/specialy/protizidovska-opatreni-v-protektoratu>.

⁹ Témata. *Tematický archiv | Český rozhlas* [online]. Copyright © 1997 [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/davidova-hvezda-zneuzity-symbol-7995693>.

Během této nelehké doby se bohužel rozmohl i další nešvar, a tím bylo udavačství. Nikdo nemohl věřit nikomu. Nemohli jste věřit ani svému sousedovi, kterého jste znali léta. Každý mohl být potenciálním udavačem.

Paní Anna Hyndráková, které bylo v té době třináct let, vzpomíná, jak ji maminka vedla ke slušnému chování a kladla velký důraz na to, aby dívka nezapomínala zdravit kolemjdoucí.

Po zavedení protižidovských opatření ji naopak nabádala, ať nezdraví nikoho, kdo nenosí hvězdu. Lidé měli strach o svoji existenci, udavač totiž mohl číhat na každém rohu.⁸

Druhou fází řešení židovské otázky byly transporty. Když Adolf Hitler v říjnu roku 1941 rozhodl o vysídlení Židů z německé říše, byly zahájeny jejich deportace do takzvaných ghatt. Takové ghetto bylo zřízeno například v Lodži nebo Terezíně. Lidé si s sebou mohli vzít pouze jeden kufr o maximální váze 50 kilogramů na osobu a do ghetta byli transportováni k „uzavřenému pracovnímu nasazení“. Do terezínského tábora bylo z českých zemí transportováno více než 74 tisíc Židů.

1.3 Holocaust

Termínem *holocaust* (slovo pocházející původně ze starořečtiny přeložené jako „celopal“) je v dnešní době označována především genocida, která byla nacisty spáchána na Židech za druhé světové války, ale souhrnně je to také termín pro všechny nacistické zločiny. V hebrejštině je tato skutečnost označována termínem *šoa*.

Holocaust započal postupným transportem Židů a dalších „nepohodlných“ lidí z pracovních táborů do táborů koncentračních a vyhlazovacích.

Za vším byl německý plán genocidy z roku 1941 s názvem *Generalplan Ost*. Tento plán se zrodil v hlavě šéfa gestapa a říšského vůdce SS Heinricha Himmlera. Cílem bylo selektovat „podlidí“ od příslušníků hrdé germánské rasy.

Takovými „podlidmi“ nebyli ale jen Židé. Dalšími „nepohodlnými“ národy se stali Rusové, Bělorusové, Poláci, Ukrajinci a Romové. Pronásledováni a následně vyhlazeni byli též homosexuálové a nemocní lidé. *Nemocní, kteří byli do těchto zařízení převezeni, museli splňovat zařazení do jedné ze tří skupin: V první skupině byli veškerí pacienti trpící na nemoci schizofrenie, epilepsie, senility, paralýzy a další Lues-onemocnění, slabomyslnost každé příčiny, encefalitidu, huntingtona a další neurologické konečné fáze onemocnění. Ve druhé skupině: veškerí pacienti, kteří se nacházejí trvale v nemocničním zařízení nejméně pět let. Ve třetí skupině: veškerí pacienti, kteří jsou vedeni jako kriminálně duševně nemocní, cizinci a ti, kteří spadají pod nacionálně socialistické rasové zákonodárství.*¹⁰

Koncentrační tábory, které primárně sloužily jako tábory zadržovací, pracovní a průchozí (lidé zde čekali na další transport), se nacházely například v Dachau, Sachsenhausenu nebo Buchenwaldu.

Lidé, kteří byli z výše uvedených důvodů určeni k fyzické likvidaci, byli dále deportováni do táborů vyhlazovacích. Přezdívá se jim „tábory smrti“ a jak název napovídá, tyto tábory definitivně řešily židovskou otázku.

V roce 1941 byl založen první vyhlazovací tábor Chelmno a roku 1942 následovaly tábory v Sobiboru, Belžci, Treblince a Březince (která byla součástí komplexu

¹⁰ KYNCL, Vojtěch. *Stroje na smrt: plynové vozy a nacistická technologie konečného řešení*. Praha: Epoque, 2014. Traumata války. ISBN 978-80-7425-222-8.

v Osvětimi).

Zástupci ras nepohodlných pro nacistickou ideologii zde byli vězněni, aby následně zahynuli udušením v plynových komorách, a poté byli spalováni v místních krematoriích.

Obrázek č. 3: Nápis „Práce osvobozuje“ nad vchodem do jednoho z koncentračních táborů ¹¹

Obrázek č. 4: Koleje vedoucí k bráně tábora v Osvětimi ¹²

¹¹ Vláda uvolňuje další opatření. O víkendu budou znovuotevřeny koncentrační tábory – Muži v Česku. *Muži v Česku – Máme zásady, ze kterých neslevíme* [online]. Dostupné z: <https://www.muzivcesku.cz/vlada-uvolnuje-dalsi-opatreni-o-vikendu-budou-znovuotevreny-koncentracni-tabory/>.

¹² Na vlastní kůži v Osvětimi. Hrůzy holokaustu tady stále ožívají. *Cestovinky.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.cestovinky.cz/clanek/na-vlastni-kuzi-v-osvetimi-hruzy-holokaustu-tady-stale-ozivaji>.

2 Odraz druhé světové války v literatuře

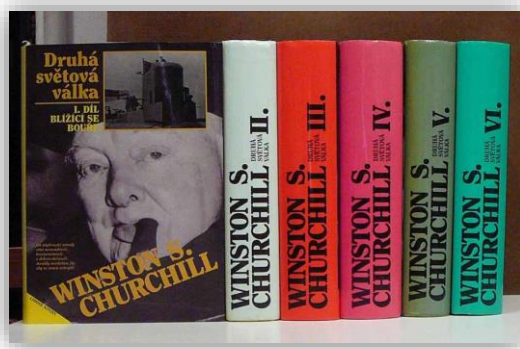
V literatuře, české i světové, již bylo ztvárněno mnoho témat. Téma druhé světové války, největšího ozbrojeného konfliktu v dějinách, jehož se zúčastnilo 61 států světa a při němž zemřelo více než 60 milionů lidí, samozřejmě nezůstalo opomíjeno.

Druhá světová válka ovlivnila dějiny, politiku a přirozeně i literaturu, kde se odrazila zejména v literatuře faktu (též název *non-fiction*) – biografii a memoárech – a beletrii.

Významným memoárovým dílem je bezesporu sbírka šestidílných pamětí s názvem *Druhá světová válka*, jejímž autorem je bývalý britský premiér Winston Churchill. Jedná se o stěžejní dílo světové literatury. Podává komplexní svědectví o dění v celém světě a též světové politice. Autor za ni v roce 1953 dokonce získal Nobelovu cenu v kategorii Literatura.

Dílo se skládá z šesti svazků:

1. *Bližící se bouře* – zachycuje období od skončení první světové války až po nástup Hitlera k moci
2. *Jejich nejskvělejší hodina* – tento díl je pojmenován podle části z Churchillova projevu
3. *Velká aliance* – třetí svazek popisuje zapojení USA do války po útoku na Pearl Harbor
4. *Karta se obrací* – popisuje události roku 1942 až 1943
5. *Kruh se uzavírá* – období od června 1943 až po rok 1944
6. *Triumf a tragédie* – poslední svazek zachycuje vylodění v Normandii, kapitulaci Německa a svržení atomové pumy na Hirošimu a Nagasaki.¹³

Obrázek č. 5: Šestisvazkové dílo Winstona Churchilla¹⁴

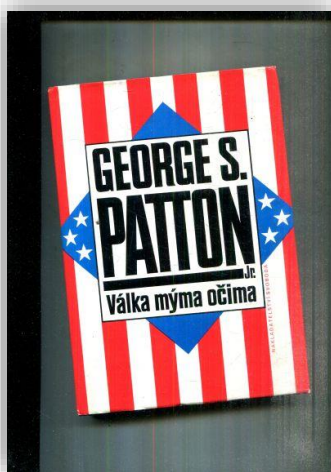
¹³ CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1992. ISBN 80-7106-068-2.

¹⁴ Kniha Druhá světová válka | Antikvariát Václav Beneš, Plzeň. *Antikvariát Václav Beneš, Plzeň* [online]. Copyright © [cit. 03.12.2022]. Dostupné z: <https://www.antikvariát-benes.cz/detail/7586-druha-svetova-valka-1-6.-dil/>.

Pokud ještě zůstaneme u memoárů, dalším výrazným dílem je i deník George Smith Pattona s názvem *Válka mýma očima* zachycující období od července roku 1942 do prosince roku 1945 (kdy zemřel). Paměti byly vydány v roce 1947.

George Smith Patton byl generál armády Spojených států amerických, který se zasloužil o osvobození části Francie a koncentračního tábora Buchenwald. Byl rozhodnut osvobodit i Prahu, bohužel však k této operaci nedostal povolení. Zemřel na následky nešťastné dopravní nehody. Proslul také svým výrokem: *Necht' má Bůh slitování s mými nepřáteli, neboť já je mít nebudu.*

Z deníku generála Pattona je patrný jeho osobitý smysl pro humor a svérázná povaha. Paměti odrážejí autenticitu doby a jsou napsány velmi čtivě a lidsky.¹⁵

Obrázek č. 6: Přebal knihy *Válka mýma očima*¹⁶

Dalším dílem, které má deníkovou podobu a taktéž spadá do kategorie literatury faktu, je pětisvazková sbírka knih s názvem *Joseph Goebbels: Deníky*. Jedná se o paměti nacistického ministra propagandy, které podávají svědectví o tom, co se odehrávalo na „druhé straně“ a v myslí jednoho z nejmocnějších mužů tehdejší doby.

Svazek číslo 1 pojednává o vzpomínkách na léta 1924 až 1929, svazek číslo dvě zachycuje roky 1930 až 1934, svazek číslo 3 obsahuje paměti z let 1935 až 1939, svazek čtvrtý roky 1940 až 1942 a svazek číslo 5 zachycuje vzpomínky na roky 1943 až 1945,

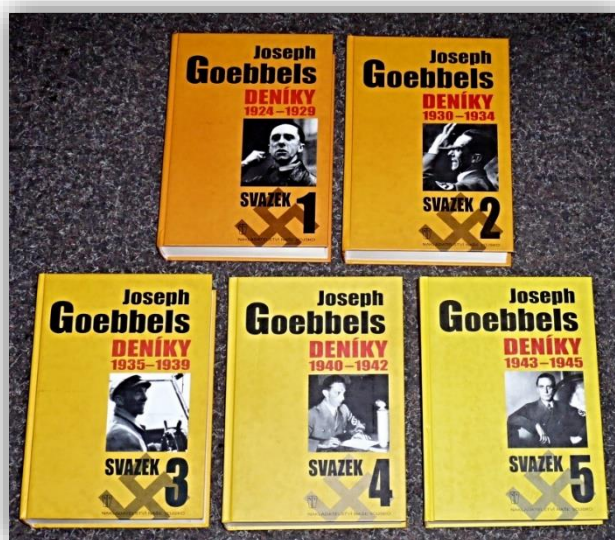
¹⁵ PATTON, George S. *Válka mýma očima: lidsky a výmluvně podané vyprávění geniálního vojáka*. Přeložil Miroslav BROŽ. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0236-X.

¹⁶ Antikvariát Dana Kurovce – Eshop [online]. Dostupné z: <https://www.dantikvariát.cz/patton-george-s/valka-myma-ocima-265706>.

kdy zemřel.

Deník je psán téměř telegraficky. Jednoduché věty, prostá sdělení. Autor v něm příliš neprojevuje emoce, jak by se od deníkové formy očekávalo. Na rozdíl od paměti generála Pattona, které jsou místy podány i humorně, Goebbels vyjadřuje prosté myšlenky. Významným rysem těchto deníků je, že obsahují jen velmi málo souvětí, čtou se proto o něco hůře než vzpomínky generálovy.

Paměti Josepha Goebbelse ale zajisté mají své důležité místo ve světové literatuře. Díky nim se můžeme více přiblížit tomu, co se odehrávalo v choré mysli Hitlerovy „pravé ruky“.¹⁷

Obrázek č. 7: Deníky Josepha Goebbelse¹⁸

Nejčastějším tématem, které v české i světové literatuře souvisí s druhou světovou válkou, jsou koncentrační tábory. Výjimkou je však Amerika, které se válka až tak moc netýkala. Z toho důvodu není toto téma u amerických autorů příliš časté. Daleko častěji se z americké produkce objevují spíše díla odrážející válku v Pacifiku.

O koncentračních táborech se často můžeme dočíst z pera lidí, kteří sami některým z táborů prošli a sepsali tak vlastní zážitky, ale i spisovatelů, kteří bezprostřední zážitek

¹⁷ GOEBBELS, Joseph, REUTH, Ralf Georg, ed. *Deníky*. Přeložil Josef OTÁHAL. Praha: Naše vojsko, 2010. ISBN 978-80-206-0998-4.

¹⁸ Joseph Goebbels: Deníky 1924-1945 – Goebbels Joseph – Joseph Goebbels: Deníky 1924-1945 – Goebbels Joseph -. *Antikvariát Bohumín – prodej a výkup knih* [online]. Copyright © 2010 [cit. 04.12.2022]. Dostupné z: <https://www.antikvariát-bohumín.cz/cz/knihy/vojenska-literatura/19956-joseph-goebbels-deniky-1924-1945.html>.

neměli. Velká část děl tak má podobu memoárů nebo deníků.

V Československu začala díla zobrazující hrůzy, které se odehrávaly v prostředí koncentračních táborů, vycházet po roce 1945. V literatuře se tak objevilo nové téma, které přinesly události druhé světové války. Čtenářům byla poprvé podána otřesná svědectví bývalých vězňů.

Ač je to neuvěřitelné, najdou se mezi námi i tzv. „popírači holocaustu“, tedy lidé, kteří, i přes množství obrazových a knižních materiálů, zastávají názor, že žádný holocaust nebyl, že si jej ostatní snad asi vymysleli. Neuvěřitelné. Avšak skutečné.

Prezentace tématu vyhlazování může vést k extrémním situacím, jako je již zmíněné popírání, ale i k obnově antisemitismu nebo zrodu neonacismu. I přes tato rizika je však důležité události druhé světové války připomínat v celé jejich hrůze. Už jen z úcty ke všem obětem.

Beze sporu nejvýznamnějším, nejznámějším, ale současně i nejotřesnějším dílem je *Deník Anny Frankové*.

Anna Franková byla Židovka žijící v Nizozemsku. Deník si začala psát ve svých třinácti letech (přesně v den svých třináctých narozenin, tedy 12. června 1942, kdy deník dostala) a psala ho až do svého zatčení roku 1944. Anna Franková byla poté převezena do tábora Bergen-Belsen, kde v roce 1945 zemřela.

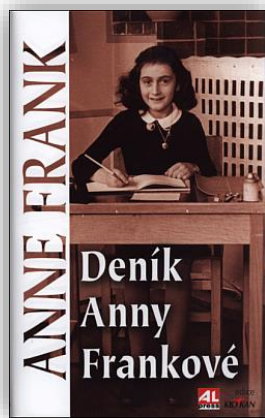
Její deník zachycuje vzpomínky na to, jak se se svojí rodinou a několika cizími lidmi museli skrývat před Němci a židovskými transporty. Vymyslela si imaginární přítelkyni jménem Kitty, k níž prostřednictvím deníku promlouvá.

Annin otec Otto Frank jako jediný z rodiny přežil deportaci a později nechal deník své dcery vydat. Knižní vydání vyvolalo obrovský ohlas a bylo přeloženo do asi sedmdesáti světových jazyků.

Postupem času se ale vyrojily četné spekulace o pravosti deníku. V první polovině 80. let minulého století byl deník podroben nejrozsáhlejšímu forenznímu zkoumání a také grafologickému rozboru. Šetření prokázala, že obě verze deníku z let 1942 až 1944 jsou pravé a všechna obvinění o padělcích tak byla definitivně vyvrácena.¹⁹

¹⁹ Authenticity diary Anne Frank. *Authenticity diary Anne Frank*. [online]. Dostupné z: <https://www.annefrank.org/en/anne-frank/go-in-depth/authenticity-diary-anne-frank/>.

Deník Anny Frankové byl v roce 2009 dokonce zařazen na seznam světového dědictví UNESCO.

Obrázek č. 8: Přebal knihy *Deník Anny Frankové* ²⁰

Zajímavostí je, že si příběh Anny Frankové mohou od roku 2013 přečíst i děti, a to v komiksové formě.

Jedná se o autorský počín scénáristy Sida Jacobsona a výtvarníka Erniero Colóna, kteří již mají na svém kontě komiks pojednávající o událostech 11. září 2001. Hlavní myšlenkou těchto děl je přiblížit obě historické události dětem a mládeži. ²¹

Otázku, zda je vhodné tyto tragické události předkládat už dětem, si musí každý zodpovědět sám.

²⁰ *Deník Anny Frankové – Anne Frank* | Databáze knih. *Knihy* [online]. Copyright © 2008 [cit. 04.12.2022]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/denik-anny-frankove-352871>.

²¹ *Deník Anne Frankové si nyní mohou přečíst i děti jako komiks* | Vltava. *Český rozhlas Vltava* [online]. Copyright © 1997 [cit. 26.03.2023]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/denik-anne-frankove-si-nyni-mohou-precist-i-deti-jako-komiks-5095773>.

3 Literárně ztvárněné vzpomínky na období druhé světové války vydané v posledních pěti letech

V následující části kvalifikační práce budou představena vybraná díla odrážející vzpomínky na období druhé světové války, autoři děl nebo významné osobnosti spojené se vzpomínkami, případně další zajímavosti vztahující se k jednotlivým knihám.

3.1 *Ireniny děti – Tilar J. Mazzeo*

3.1.1 Autorka

Tilar J. Mazzeová je spisovatelka a historička amerického původu, která též působí jako profesorka na univerzitě.

V literatuře se zabývá zejména životopisy a kulturní historií. Mezi její autorské počiny patří například kniha o světoznámém parfému s názvem *Tajemství Chanelu číslo 5*.²²

3.1.2 Irena Sendlerová

Jméno *Irena Sendlerová* nejspíše mnoho lidí nezná, ale přesto to je jméno, které by nikdy nemělo být zapomenuto. Jedná se totiž o jednu z nejvýznamnějších osobností polského protinacistického odboje.

Narodila se 15. února 1910 ve Varšavě do rodiny lékaře Stanislawa Krzyżanowského. Její otec, který byl přesvědčením socialista, léčil Poláky a Židy, bohaté i chudé, bez výjimky. Na svoji obětavou pomoc ovšem doplatil, a to, když se při epidemii břišního tyfu nakazil a nakonec zemřel. Ireně bylo v té době necelých sedm let.

Později vystudovala učitelství a polonistiku, ale kvůli svému socialistickému přesvědčení nemohla získat místo jako učitelka, proto začala pracovat jako sociální pracovnice.

Za války, po zavření varšavských Židů do ghatt, zfalšovala zvláštní propustku, díky které mohla ghetto pravidelně navštěvovat, a pašovala do něj potraviny a léky.

V této době začala zachraňovat židovské děti. Převáděla je z ghetta a obstarávala jim falešnou identitu. Díky tomu, že z dětství dobře znala *jidiš*, dokázala přesvědčit rodiče,

²² Tilar J. Mazzeo | životopis, informace | ČBDB.cz. *Vaše databáze knih - knižní databáze* | ČBDB.cz [online]. Copyright © 2009 [cit. 27.03.2023]. dostupné z: <https://www.cbdb.cz/autor-74343-tilar-j-mazzeo>.

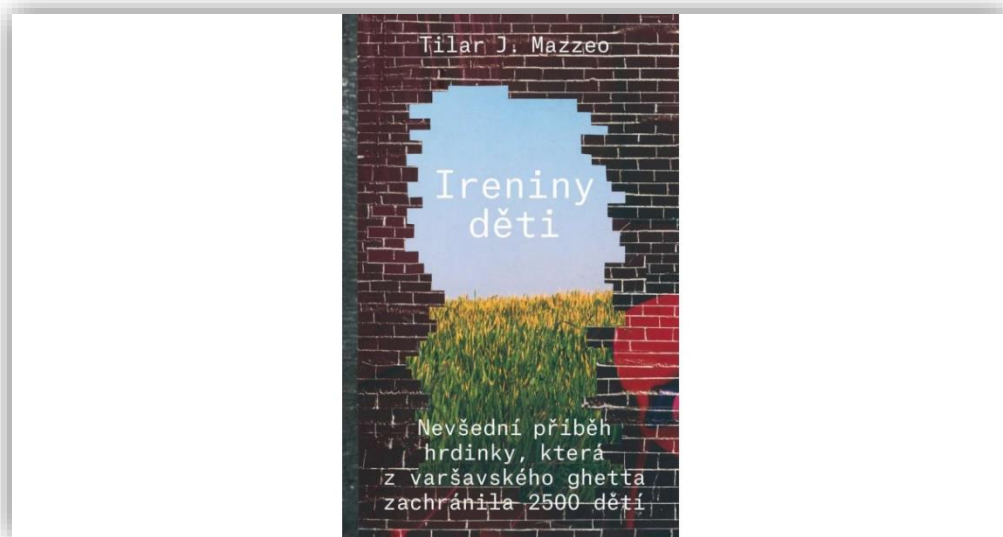
aby jí své děti svěřili. Zachráněné děti pak ukrývala s pomocí známých, kterým mohla důvěřovat, a s pomocí katolické církve. Děti pak musely projít rychlokurzem katechismu a řeči, aby nebyly nápadné. Za toto její počínání hrozila smrt nejen Ireně Sendlerové, ale i všem, kdo jí pomáhali. Přestože byla v roce 1943 zatčena gestapem a mučena, nevyzradila nic. Byla odsouzena k smrti, ale zachránila ji organizace *Żegota*, která byla zřízena na pomoc Židům. Podplatila dozorce, kteří jí umožnili uprchnout a zapsali ji jako popravenou. Během své odbojové činnosti pomohla zachránit asi 2 500 dětí (z nichž sama jich zachránila asi 400).

Po válce, po jednom z komunistických výslechů, předčasně porodila syna, který bohužel zemřel. Později měla ještě další dvě děti.

Irena Sendlerová byla za své hrdinské činy mnohokrát vyznamenána. Získala titul *Spravedlivá mezi národy*, nejvyšší polské vyznamenání *Řád bílého orla* a byla nominována na *Nobelovu cenu míru*.²³

3.1.3 Kniha Ireniny děti

Kniha byla vydána v roce 2017 s podporou *Nadačního fondu obětem holocaustu (Foundation for Holocaust Victims)*.

Obrázek č. 9: Přebal knihy²⁴

Kniha *Ireniny děti* by jistě měla být zařazena do seznamu povinné četby. Trochu

²³ MAZZEO, Tilar J. *Ireniny děti: nevšední příběh hrdinky, která z varšavského ghetta zachránila 2500 dětí*. Přeložil Karina MATĚJŮ. Praha: Práh, 2017. ISBN 978-80-7252-711-3.

²⁴ *Ireniny děti* | eKnihy, elektronické knihy, vaše Eknihovna.cz. *eKnihy, elektronické knihy, vaše eKNIHOVNA.cz* | *eKnihy, elektronické knihy, vaše eKnihovna.cz [online]*. Copyright © 2004 [cit. 27.03.2023]. Dostupné z: <https://www.eknihovna.cz/ireniny-deti/>.

nespravedlivě je totiž odsunuta do pozadí, ačkoli se osud paní Ireny Sendlerové vyrovná osudu Oskara Schindlera, jehož příběh je již legendární a byl dokonce zfilmován.

Kniha se stylem autorčina psaní pohybuje na rozhraní životopisu a dokumentu. Sama autorka přiřazuje žánr knihy k literatuře faktu a na konci vysvětluje, proč je dílo psáno právě tímto stylem. Při psaní totiž vycházela z velkého množství pramenů a zdrojů a snažila se respektovat historické souvislosti. K dispozici měla Ireniny ručně psané vzpomínky, nahrávky rozhovorů, svědectví zachráněných dětí, novinové články i vědecké publikace. Dokonce osobně navštívila místa uvedená v knize.

V kapitole 4 je věrně popsán otřesný život v ghettu plný bakterií, vši, hladu a všudypřítomné beznaděje. Prostřednictvím vzpomínek Ireny Sendlerové, která se díky falešné propustce mohla opakovaně do ghetta dostávat, je nám představen skutečný obraz takového života:

V jedné místnosti žije v průměru šest osob, často ale společný prostor obývá i dvacet lidí... Přelidnění má za následek katastrofální zdravotní a hygienické podmínky. Většina obyvatel ghetta trpí hladem. Nacistický starosta Varšavy se netají tím, že hladomor je oficiální záměr – Židi pomřou hladu a vysílením a židovskou otázku vyřeší jeden velký hřbitov. ²³

Díky vynalézavosti paní Ireny se k lidem, zejména k dětem, zadržovaným v ghettu, mohly dostat i vakcíny proti tyfu. Pašovala je buď v tašce s dvojitým dnem nebo ve všitých kapsičkách na podprsence. Vakcín ale nebylo možné pronést velké množství, při jedné návštěvě maximálně dvě nebo tři. Bylo tedy nutné rozhodnout, komu budou určeny. Ač v ghettu mezi vězni panovala solidarita, v tuto chvíli šla stranou, protože vakcína proti tyfu byla mnohdy otázkou života a smrti. Po delší diskuzi byl však vždy vybrán někdo, kdo si ji nejvíce zasloužil.

Naštěstí nebyla Irena jediná, kdo se odvážil vakcíny pronést přes kontrolu, a tak bylo nakonec propašovaných dávek vakcín více než šest tisíc kusů. *V ghettu se začalo říkat, že Irena – kterou většina jeho obyvatel znala pod krycím jménem Jolanta – dokáže zaříditi cokoli.* ²³

Časem bylo rozhodnuto, že pašovat do ghetta jídlo, hygienické potřeby a vakcíny již nestačí, a tak se začalo uvažovat nad tím, jak naopak dostat děti z ghetta ven.

Převést přes bránu pacienta vážně nemocného se smělo, bylo to legální a Irena vlastnila zdravotní průkaz. A tak se podařilo děti s domnělou tuberkulózou převést sanitkou

do jednoho ze židovských sanatorií, které v té době ještě fungovalo. Vše ale muselo proběhnout naprosto hladce a bez jediné chyby či podezření, protože v době, kdy, byť jen podat Židovi kousek chleba bylo životu nebezpečné, by tato akce pro všechny zúčastněné znamenala jistou (a mnohdy trýznivou) smrt.

Další komplikací, se kterou však bylo nutno počítat, byl fakt, že zachráněné děti neodpovídaly standardu árijského vzezření, proto muselo být předem domluveno, která rodina se jich bezprostředně po útěku ujme a ihned je schová v pohotovostním úkrytu. Zachráněné dítě se muselo ihned naučit katolické modlitby a přijalo nové polské jméno. Irena všem dětem kladla na srdce, že nesmí za žádných okolností mluvit o svých rodičích a prozradit svůj židovský původ.

Odbojovou činnost Ireny Sendlerové, se kterou jí do té doby pomáhaly kamarádky a kolegyně, pomohla významně rozšířit již zmíněná organizace za záchranu Židů s názvem *Żegota*. Z Ireny se tak stala jedna z nejvýznamnějších osobností polského protinacistického odboje.

Všechny děti, které se podařilo odbojové organizaci zachránit (a bylo jich přes tisíc), přežily. Byl to malý zázrak. V celkovém počtu tří milionů polských Židů, kteří ve válce zahynuli, tak nebylo ani jedno z Ireniných dětí.

Činy, které Irena Sendlerová spolu se svými přáteli za války vykonala, byly beze sporu hrdinské. Označení „hrdina“ však Irena z duše nenáviděla a prohlašovala, že ani ona, ani nikdo jiný ze zachránců, se za hrdiny nepovažují. Naopak. Vyčítala si, že toho udělala málo. Měla pocit, že toho mohla pro Židy vykonat mnohem víc. Skutečnost je ale taková, že udělala mnohem víc, než by se odvážil kdokoli z nás, i kdyby měla na svém kontě jen jeden jediný zachráněný život.

V knize, skoro na jejím konci, je zapsána myšlenka, že kdyby byl příběh Ireny Sendlerové fikce, jistě by měl šťastný konec. On však fiktivní nebyl. Byl skutečný. Ačkoli polský lid ji po válce oslavoval jako hrdinku, komunistům byla spíše trnem v oku. Pronásledovali ji, vyslýchali. O jejích činech se nesmělo mluvit.

Zadostiučinění se jí pomalu začalo dostávat až v šedesátých letech dvacátého století, kdy pravda o její činnosti začala vyplouvat na povrch. *Jad Vašem*, památník obětí a hrdinů holocaustu v Izraeli jí udělil čestný titul *Spravedlivý mezi národy*, který mimochodem obdržel i již výše zmíněný Oskar Schindler. Skupina zachráněných dětí ji v roce 2003 navrhla na Nobelovu cenu míru. Získat ji už ale nestihla. Zemřela v roce 2008, obklopená

několika „svými“ dětmi.²³

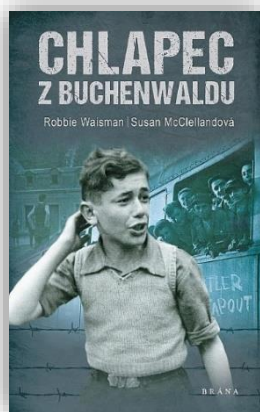
Kniha *Ireniny děti* je opravdu velmi silným čtením. Nutí čtenáře zamyslet se nad bestialitou lidí, nad tím, čeho všeho dokáže být člověk schopen. Ale zároveň dává naději, že i v té nejhorší době vždy existuje dobro.

3.2 *Chlapec z Buchenwaldu* – Robbie Waisman, Susan McClellandová

3.2.1 Autoři

Jednou ze dvou autorů knihy *Chlapec z Buchenwaldu* je spisovatelka a investigativní novinářka Susan McClellandová. Záměrně je jmenována jako první, neboť Robbiemu Waismanovi bude v této práci věnován větší prostor.

Susan McClellandová pochází z Toronta a na svém spisovatelském kontě má již čtyři knihy, které vždy píše ve spolupráci s protagonisty příběhu. Mezi její díla patří *Hvězdy mezi Sluncem a Měsícem* (2014), *Odsouzená* (2014) a *S každou padající hvězdou* (2016). Kniha *Chlapec z Buchenwaldu* je tak jejím nejnovějším počinem. Je také držitelkou ceny mezinárodní organizace na obranu lidských práv Amnesty International Media Award, kterou získala hned dvakrát, a to v letech 2005 a 2008.²⁵

Obrázek č. 10: Přebal knihy²⁶

Robbie Waisman se narodil v Polsku roku 1931 jako Romek Wajsman. Po obsazení Polska německou armádou byl nucen se spolu se svou rodinou přestěhovat do ghetta,

²⁵ Susan McClelland | Knihy autora | ČBDB.cz *Vaše databáze knih – knižní databáze* | ČBDB.cz [online]. Copyright © 2009 [cit. 28.03.2023]. Dostupné z: <https://www.cbdb.cz/autor-61569-susan-mcclelland/knihy>.

²⁶ *Chlapec z Buchenwaldu* – Susan Elizabeth McClelland | Databáze knih. *Knihy* | *Databáze knih* [online]. Copyright © 2008 [cit. 28.03.2023]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/chlapec-z-buchenwaldu-471430>.

z něhož byli později odvezeni do koncentračního tábora Buchenwald. Svůj příběh se po více než pětasedmdesáti letech rozhodl odvyprávět v díle *Chlapec z Buchenwaldu*. Knihu věnoval své rodině, která byla zavražděna během holocaustu, a památce své zesnulé ženy Glorie.

3.2.2 Kniha *Chlapec z Buchenwaldu*

Kniha *Chlapec z Buchenwaldu* je jednou z mnoha knih, které se věnují tématu holocaustu. Avšak se od ostatních knih podobného žánru poněkud liší. A sice tím, že se soustředí především na dobu a události po válce.

Romkovy vzpomínky na to, co se událo po válce, jsou proloženy vzpomínkami na události odehrávající se během války.

V úvodu knihy se tak dozvídáme, z jaké rodiny Romek Wajzman pocházel. Jeho rodina žila ve městě Skarżysko-Kamienna, které proslulo zejména díky zdejší zbrojovce. Tu nacisté během války obsadili a Židy využili pro výrobu munice pro Wehrmacht. V samotném Skarżysku-Kamienné žilo v té době asi 2500 Židů. Polsko mělo totiž na prahu druhé světové války nejpočetnější židovskou populaci na světě.

Jeho otec byl kloboučník a také šil pánské obleky. Romek měl čtyři bratry a jednu sestru, on sám byl z dětí nejmladší. Svoji rodinu miloval a rodina milovala jeho. Vzpomínal na to, jak krásný vztah mezi sebou měli jeho tatínek s maminkou. Vypadalo to, že jejich štěstí vydrží navěky, osud tomu však chtěl jinak. Na rodinu mu na konci války zbyly jen střípky vzpomínek. Když válka skončila, bylo mu pouhých čtrnáct let a měl za sebou šest let hrůzy.

Několik let svého dětství jsem žil z minuty na minutu a nevěděl, jestli mě dozorce stojící opodál zabije, nebo ne. Nevěděl jsem, kde seženu příští sousto, pokud je tedy vůbec seženu. Nevěděl jsem, komu můžu věřit, a kdo bude naopak ten člověk, který mě zradí. Tolikrát jsem měl umřít a pokaždé jsem jen o vlásek unikl osudu, jaký potkal tolik jiných. ²⁷

Svůj příběh se Romek Wajzman (Robbie Waisman) odhodlal převyprávět až v roce 1984 na popud události, která se odehrála na jedné z kanadských škol. Tehdy tam učitel jménem James Keegstra řekl studentům, že holocaust se nikdy neodehrál. Popřel tak veřejně fakt, že za druhé světové války zahynulo šest milionů Židů. Jeden a půl milionu z nich byly

²⁷ WAISMAN, Robert a Susan MCCLELLAND. *Chlapec z Buchenwaldu*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7294-8.

děti. Robbie Waisman cítil povinnost o svých zážitcích informovat celý svět. On tam totiž byl a všechny ty hrůzy zažil. A už jen kvůli památce všech zavražděných nemohl dopustit, aby byl holocaust jakkoli popírán.

Ve spolupráci s investigativní novinářkou tedy vznikla kniha, která sleduje osudy sirotků z pracovního tábora v Buchenwaldu, kteří byli novináři pojmenováni jako „buchenwaldští chlapci“.

Díla podobného žánru ukazují bestialitu a vraždění nevinných v celé své syrovosti, kniha Chlapec z Buchenwaldu spíše popisuje tragické okolnosti, které změnily život mnoha lidem.

Koncentrační tábor Buchenwald byl za dramatických okolností osvobozen dne 11. dubna roku 1945. O dva měsíce později byli buchenwaldští chlapci, mezi nimiž byl i Romek Wajzman, dopraveni vlakem do Francie. Postarala se o to dobročinná organizace *Œuvre de Secours aux Enfants* (zkratka OSE).

Podle Robbieho vzpomínek však byla skutečnost úplně jiná než očekávání. Navzdory konci války a vysvobození z „tábora smrti“, jak se koncentračním a vyhlazovacím táborům přezdívalo, nebyla realita všedních dní nijak veselá. Pro západní svět byli přeživší ztroskotanci a psychopati. Psychiatři buchenwaldským chlapcům stanovili nepřilíš příznivou prognózu, dle jejich odhadů se nikdo z nich neměl dožít více jak čtyřiceti let, neboť prý byli „přilíš poškození“.

Na psychické pohodě jim nepřidaly ani mnohé novinové titulky: „Hrozné děti z Buchenwaldu“ nebo „Ničemní, nezvladatelní a agresivní buchenwaldští chlapci“. Předpojatost vůči Židům navzdory očekáváním ani po válce nevymizela a cesta k normální existenci byla pro ty, kteří přežili, velice trnitá.

A přece se v jedné chvíli na Romka usmálo štěstí. Zjistilo se, že jeho sestra Lea žije. Z celé početné rodiny mu tak zbyl alespoň jeden člověk. Se sestrou se setkal a ta mu také oznámila tragické okolnosti úmrtí ostatních členů rodiny. Později se však se svým přítelem odstěhovala žít nový život v Palestině. Romek zůstal ve Francii.

Jeho blízkým přítelem, učitelem a rádcem se stal profesor Manfred z francouzské základní školy. Trávil s ním volné chvíle a také s ním chodil do kina na francouzské filmy. Romkův život však čekaly další zvraty. Za nějaký čas se přišlo na to, že ve Švýcarsku žije chlapec, který je možná jeho bratr Motl, což se později bohužel ukázalo jako falešná stopa.

Romkův bratr to nebyl. Štěstí se na něj podruhé usmálo, když našel svou tetu Rose a svoje dva bratrance.

V listopadu roku 1948 se tehdy sedmnáctiletý Romek Wajsman přestěhoval do Kanady. Po příjezdu si změnil své jméno a stal se Robertem (Robbiem) Waismanem. Zde začal žít úplně novou kapitolu svého života. Seznámil se se svou budoucí ženou Glorií, se kterou později založili rodinu.

Svůj příběh a jeho poselství dále předává studentům univerzit formou přednášek. Za svou osvětovou činnost získal řadu ocenění.

Kniha *Chlapec z Buchenwaldu* je psána velmi „čtivě“, spíše beletristickou formou. I proto se příběh Romka Wajsmána čte lehce.

Děj však není vystavěn chronologicky, ale roztříštěně. Autor vypráví o poválečných událostech, kdy byl ještě s dalšími chlapci vysvobozen z Buchenwaldu a převezen do Francie, místy se ale vrací zpět do minulosti. Do dob, kdy ještě byl se svou rodinou, nebo do období svého pobytu v koncentračním táboře.

Kniha je pro lepší autenticitu doplněna fotografiemi; na nichž je zachycen Romek s ostatními chlapci, kteří byli zachráněni a převezeni do Francie; a také vnitřními monology autora. Jsou zde vylíčeny pocity chlapců, díky nimž si čtenář naplno uvědomí, čím si museli projít a jak pro ně bylo obtížné vrátit se zase do života a žít tak jako před válkou.

Konec války totiž pro přeživší Židy vůbec neznamenal konec útrap a nový šťastný život. Protižidovské nálady přetrvávaly ještě delší dobu po válce (a bohužel na některých místech přetrvávají dodnes) a tito lidé si tak museli své místo v životě dlouho a těžce vydobývat.

3.3 *Tatér z Osvětimi* – Heather Morrisová

3.3.1 Autorka

Heather Morrisová je australská spisovatelka novozélandského původu. Kniha *Tatér z Osvětimi* je její autorskou prvotinou, vydána byla roku 2018. Do doby, než poznala Laleho Sokolova, jehož osudem je příběh inspirován, žádnou knihu nenapsala.

Její vášeň pro tragické osudy se odráží i v jejích dalších knihách – volném pokračování

bestselleru *Tatér z Osvětimi* s názvem *Cilčina cesta* a knize *Tři sestry*.

Novinářka Šarlota Šudrychová z magazínu *Lidovky.cz* s Heather Morrisovou dělala zajímavý rozhovor. Autorka v něm uvádí, že je některými čtenáři zatracována pro svůj téměř romantický styl psaní. Někteří ji dokonce obviňují z toho, že hrůzy války zlehčuje. Čtenář tak může mít pocit, že pobyt v koncentračním táboře vlastně nebyl tak strašný, jak se zdálo. Mnohými jsou tak její příběhy označovány za smyšlené „telenovely“ místo biografii. Lale Sokolov, který se jí po mnoha letech odhodlal vypovědět svůj pohnutý příběh, však výslovně požadoval, aby autor knihy o jeho osudu nebyl Žid, aby se dokázal oprostít od událostí, které příslušníky židovského národa potkaly, a aby nepsal příběh o holocaustu, ale příběh na pozadí holocaustu.

Dalším z důvodů, proč může být její dílo označováno jako fikce je ten, že Lale už byl v době setkání s Heather Morrisovou stár a nedokázal si vybavit jména všech zúčastněných osob. Proto jsou některá jména v příběhu smyšlena.

Lale Sokolov o své minulosti nechtěl dlouho mluvit. A hlavně o ní nechtěl mluvit se svojí ženou. Rozhodl se promluvit, až když jeho žena zemřela. Zpočátku byl s vyprávěním skeptický i k Heather Morrisové. Zlom přišel až v okamžiku, kdy jeho psi poznali, že je Heather dobrý člověk. Na základě tohoto impulsu vypověděl Lale celý příběh tak, jak se skutečně odehrál.²⁸

Obrázek č. 11: Přebal knihy²⁹

²⁸ Když vyprávěl o Mengelem, třásl se a hlas se mu chvěl, říká tatér z Osvětimi. *Lidovky.cz* [online]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/kdyz-vypravel-o-mengelem-trasl-se-a-hlas-se-mu-chvel-rika-o-tateru-z-osvetimi-spisovatelka.A181018_224657_In_kultura_ssu.

²⁹ Knihy Dobrovský. *Knihy Dobrovský / Vaše (nejen) online knihkupectví s tradicí*. [online]. Copyright © 2001 [cit. 03.04.2023]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/tater-z-osvetimi>.

3.3.2 Kniha Tatér z Osvětimi

Kniha vypráví příběh Laleho Sokolova (vlastním jménem Ludwig Eisenberg), Žida pocházejícího ze Slovenska, který byl jedním z deportovaných do polského koncentračního tábora v Osvětimi.

Pokud existuje nějaká trvalá „památka“ na pobyt v tomto táboře, pak je to jistě tetování, které se bohužel stalo symbolem holocaustu. Za mnoho z těchto tetování, která představovala řada číslic na předloktí každého vězně, byl zodpovědný právě Lale Sokolov. Byla mu totiž přidělena práce – stal se tatérem z Osvětimi.

*O holocaustu existuje bezpočet knih. Tato je však unikátní. Lale Sokolov velmi dobře věděl, co spoluvězně i jeho samotného čeká, a byl odhodlán nejen přežít, ale také žít naplno. To, co poznal, je sice strašlivé, ale současně plné naděje a odvahy. A v jeho vzpomínkách má své místo kupodivu také láska.*³⁰

V úvodu knihy je autorčina důležitá poznámka týkající se obsahu díla. Heather Morrisová v ní upozorňuje čtenáře na skutečnost, že se nejedná o přesný popis událostí, které se během holocaustu odehrály. Upozorňuje také, že některé části knihy, týkající se rozhovorů nebo setkání, jsou fiktivní. Přesto jsou ale díky informacím ze spolehlivých zdrojů popsány tak, aby odpovídaly skutečnosti. Doporučuje svou knihu těm, kteří již nějaké příběhy s tematikou holocaustu četli, ale i těm, kteří jsou tímto tématem dosud „nepolíbeni“. Čtenářům, kteří by si chtěli fakta přečíst podrobněji, pak radí vyhledat si různé výpovědi nebo dokumenty.

Jak už to u knih stejného žánru bývá, jsou v nich popisovány zejména brutality a děsivé události, které se v koncentračních táborech odehrávaly. Kniha *Tatér z Osvětimi* je však jiná. Ukazuje, že vedle brutalit zde mohla existovat i pravá láska. Na pozadí hrůzné skutečnosti je v knize vylíčen milostný příběh se šťastným koncem.

Když se Lale dostal do tábora a stal se pouhým číslem vytetovaným na předloktí, které od této chvíle nahradilo jeho jméno, musel si začít zvykat na zcela nový život. Pokud se to „životem“ dalo nazývat.

Naučil se postupně rozpoznávat hierarchii funkcí a také rozklíčovat různá označení vězňů. Všiml si, že vězni jsou označeni barevnými trojúhelníky. Zelenou barvu nosili ti nejhorší. Stali se z nich dozorcí, přesto (nebo právě proto), že to byli lidé nejhoršího ražení –

³⁰ MORRIS, Heather. *Tatér z Osvětimi*. Přeložil Vladimír FUKSA. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-2017-0.

zločinci, násilníci, vrazi. Červený trojúhelník nosili ti, kteří měli protiněmecké názory. Sám Lale však nosil žlutou hvězdu, což bylo označení Židů.

Ve svých vzpomínkách zabloudil Lale i k okamžiku, kdy měl poprvé tetovat číslice ženám. U mužů mu to tak nepřišlo, ale znesvěcovat ženské tělo se mu přičilo. Bohužel mu nezbývalo nic jiného než svůj úkol splnit. Věděl, že s nimi nesmí mluvit. Měl jenom vykonat svoji práci a to, pokud možno, co nejrychleji. Jedna dívka mu však utkvěla v paměti. Když jí tetoval číslo, usmál se na ni a ona mu úsměv oplátila. Nic víc. Delší dobu ji potom neviděl. Tak začal milostný příběh odehrávající se na pozadí hrůz druhé světové války. Ta žena byla Gita, jeho budoucí manželka, se kterou prožil spoustu spokojených let.

Díky své funkci tatéra se Lale Sokolov dostal trochu výše na pomyslném žebříčku důležitosti. Naučil se dobře vycházet s některými důstojníky SS, za což je některými čtenáři příběhu odsouzen. „Sprátelil“ se zejména se Stefanem Baretskim, který byl po válce odsouzen na doživotí. Baretski mu také (podle popisu v knize) umožnil předávat si v táboře s Gitou milostné dopisy, a dokonce se s ní potají scházet. Jejich láska a odhodlání zůstat spolu, je provedli všemi útrapami koncentračního tábora a dovedli až do doby, kdy se schylovalo k osvobození tábora. Byli však rozděleni. On byl převezen vlakem do Mattheusenu, ona byla s dalšími ženami donucena k pochodu z Osvětimi.

Kniha končí jejich dojemným setkáním na Slovensku, kdy si vzájemně vyznali lásku a rozhodli se, že spolu už zůstanou.

Lale se později přejmenoval, převzal ruské příjmení své vdané sestry – Sokolov. Slovensko bylo totiž v té době ovládáno Sověty, a proto bylo tohle příjmení přijatelnější, než jeho pravé – Eisenberg. V roce 1945 se s Gitou oženil a usadili se v Bratislavě. Žili zde do doby, než byl Lale odsouzen za údajnou záškodnickou činnost za války. Oběma se však podařilo ze Slovenska uprchnout a poté se natrvalo usadili v Melbourne, kde se jim narodil syn Gary.

Tatér z Osvětimi je příběhem dvou obyčejných lidí, kteří žili v mimořádné době, kteří byli zbaveni nejen svobody, ale i své důstojnosti, svých jmen, své identity, a Lale mi vyprávěl, co museli dělat, aby přežili. Žil podle hesla: „Pokud se ráno probudíš, pak je to hezký den.“²⁹

Kniha *Tatér z Osvětimi* je určitě zajímavá. Nedá se ale s jistotou říci, co v knize je smyšlenka a co je sepsáno podle skutečných událostí, neboť Lale Sokolov zemřel ještě

dříve, než byly jeho vzpomínky vydány. Mnozí čtenáři namítají, že dílo je spíše červenou knihovnou, romancí s osvětimskou kulisou, což se může jevit jako nedůstojné.³¹ Autorce je vyčítáno, že styl knihy je povrchní, ale kdo ví? Možná to byl záměr, možná marketingový tah... každopádně zcela jistě stojí za přečtení.

³¹ Tatér z Osvětimi (Heather Morris) ČBDB.cz. *Vaše databáze knih – knižní databáze | ČBDB.cz* [online]. Copyright © 2009 [cit. 05.04.2023]. Dostupné z: <https://www.cbdb.cz/kniha-229239-tater-z-osvetimi-the-tattooist-of-auschwitz>.

4 Problematika druhé světové války ve výuce Českého jazyka a literatury na 2. stupni ZŠ

Tématika druhé světové války by jistě měla zaujímat své místo i ve výuce Českého jazyka a literatury.

Na základní škole je však třeba přihlédnout k věku žáků a posoudit, kdy jsou již schopni předložené informace pojmout tak, aby si o nich dokázali udělat nezkreslenou představu. Druhostupňové žáky (spíše v 8. či 9. ročníku) by už ale tato látka mohla zaujmout.

Motiv druhé světové války skýtá bohatou možnost volby textu, který může učitel svým žákům v hodinách literatury předložit k přečtení.

V čítankách by tak jistě neměly chybět ukázky ze starších českých, dnes už klasických titulů, jako je *Vyšší princip* (Jan Drda), *Smrt krásných srnců* (Ota Pavel) nebo *Romeo, Julie a tma* (Jan Otčenášek). Žáci by však měli znát i něco z méně známé tvorby, například báseň *Motýl*, sepsanou Pavlem Friedmanem v koncentračním táboře Terezín.

Ze zahraničních titulů je skoro samozřejmostí seznámit žáky s osobností Anny Frankové a jejím, výše zmíněným, deníkem.

Chlapec v pruhovaném pyžamu od Johna Boyna je další zahraniční titul, který může být doporučen jako vhodná četba na druhý stupeň základní školy. V dnešní době však spíše stoupá obliba filmových zpracování, takže lze do hodin literatury zařadit i promítnutí stejnojmenného filmu.

Pokud je film doplněn například ukázkou z čítanky, může žáky dobře seznámit s tématem druhé světové války a zejména holocaustu.

Druhým filmem, který lze doporučit, je *Život je krásný* (filmové zpracování z roku 1997). Film nemá knižní předlohu, přesto může mít jeho zhlédnutí významný vliv na zvýšení zájmu žáků o literaturu s válečnou tematikou.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo seznámit čtenáře s holocaustem jako literárním tématem. Představeny byly tři úrovně uchopení tohoto tématu – jedním hlavním hrdinou byla žena zachránkyně, druhým muž v pozici oběti. Třetí kniha byla k předchozím dvěma vybrána záměrně, aby bylo možné poukázat, že ne všechna díla tohoto žánru představují jen krutá svědectví. Názor na jednotlivé knihy (a mnohé další k tomuto tématu, kterých již bylo napsáno nespočet) si však musí každý udělat sám.

I když by se mohlo zdát, že s knihami, které mají v názvu *Osvětim*, *Buchenwald*, *Matthausen*, či jiný známý koncentrační tábor, se v posledních letech roztrhl pytel, je jisté, že podobných literárních počinů nebude nikdy dost.

Na hrůzy druhé světové války by nemělo být zapomenuto a je nutno na ně stále poukazovat a znovu a znovu se k nim vracet, překládat je už žákům ve školách, aby si lidstvo dostatečně uvědomilo, čeho všeho je ČLOVĚK schopen, a minulost se již nikdy neopakovala.

NA PAMÁTKU VŠEM, KTEŘÍ PŘEŽILI, I TĚM, KTEŘÍ TO ŠTĚSTÍ NEMĚLI...

Slovníček pojmů

antisemitismus – nepřátelství k Židům a všemu židovskému

beletrie – krásná literatura, fiktivní dílo s příběhem

biografie – literární zpracování zážitků významné osobnosti na základě deníků, vyprávění

Bolševik – komunista, člen ruské sociálně demokratické strany práce

forenzní – soudní

Gestapo – Geheime Staatspolizei (tajná státní policie)

ghetto – vyloučená oblast města, do které jsou segregováni obyvatelé, kteří se liší rasou, náboženstvím, rysy, sociálním statutem atd.

investigativní – vyšetřující, pátrající

jidiš – židovská němčina

Kain – první syn Adama a Evy, bratrovrah

literatura faktu – způsob literárního zpracování dějinných nebo vědeckých témat

memoáry – vzpomínky na dobu, v níž autor žil

Pakt tří – dohoda o vojenském spojení Německa, Japonska a Itálie

perzekuce – pronásledování, hrubé zacházení, útisk, nátlak vykonávaný na osobě nebo skupině lidí

protagonista – hlavní představitel

SA – útočné oddíly, polovojenské křídlo NSDAP

SS – německy Schutzstaffel, jednotky určené k běžným vojenským operacím

Wehrmacht – ozbrojené síly Velkoněmecké říše

Seznam použité literatury

EBERLE, Henrik. *Hitler jako vojevůdce: jeho role v 1. a 2. světové válce*. Přeložil Vladimír ČADSKÝ. Praha: Ikar, 2016. ISBN 978-80-249-3014-5.

GARIBALDI, Luciano a Simonetta GARIBALDI. *Adolf Hitler: zrození diktátora*. Přeložil Jan KRIST. Praha: Naše vojsko, 2017. ISBN 978-80-206-1667-8.

GOEBBELS, Joseph, REUTH, Ralf Georg, ed. *Deníky*. Přeložil Josef OTÁHAL. Praha: Naše vojsko, 2010. ISBN 978-80-206-0998-4.

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. 4. Aufl. München: Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachf., 1939.

CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1992. ISBN 80-7106-068-2.

Ireniny děti | eKnihy, elektronické knihy, vaše Eknihovna.cz. *eKnihy, elektronické knihy, vaše eKNIHOVNA.cz | eKnihy, elektronické knihy, vaše eKnihovna.cz [online]*. Copyright © 2004 [cit. 27.03.2023]. Dostupné z: <https://www.eknihovna.cz/ireniny-deti/>.

KYNCL, Vojtěch. *Stroje na smrt: plynové vozy a nacistická technologie konečného řešení*. Praha: Epoque, 2014. Traumatata války. ISBN 978-80-7425-222-8.

LIDDELL HART, Basil Henry. *Dějiny druhé světové války*. 2. vydání. Přeložil Jitka SLÁDKOVÁ. V Brně: Jota, 2020. Literatura faktu a military. ISBN 978-80-7565-469-4.

MAZZEO, Tilar J. *Ireniny děti: nevšední příběh hrdinky, která z varšavského ghetta zachránila 2500 dětí*. Přeložil Karina MATĚJŮ. Praha: Práh, 2017. ISBN 978-80-7252-711-3.

MORRIS, Heather. *Tatér z Osvětimi*. Přeložil Vladimír FUKSA. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-2017-0.

PATTON, George S. *Válka mýma očima: lidsky a výmluvně podané vyprávění geniálního vojáka*. Přeložil Miroslav BROŽ. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0236-X.

WAISMAN, Robert a Susan MCCLELLAND. *Chlapec z Buchenwaldu*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Praha: Euromedia Group, 2021. ISBN 978-80-242-7294-8.

Seznam online zdrojů

Antikvariát Dana Kurovce – Eshop [online]. Dostupné z: <https://www.dantikvariati.cz/patton-george-s/valka-myma-ocima-265706>.

Authenticity diary Anne Frank. *Authenticity diary Anne Frank*. [online]. Dostupné z: <https://www.annefrank.org/en/anne-frank/go-in-depth/authenticity-diary-anne-frank/>.

Deník Anny Frankové – Anne Frank | Databáze knih. *Knihy* [online]. Copyright © 2008 [cit. 04.12.2022]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/denik-anny-frankove-352871>.

Deník Anne Frankové si nyní mohou přečíst i děti jako komiks | Vltava. *Český rozhlas Vltava* [online]. Copyright © 1997 [cit. 26.03.2023]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/denik-anne-frankove-si-nyni-mohou-precist-i-deti-jako-komiks-5095773>.

Chlapec z Buchenwaldu – Susan Elizabeth McClelland | Databáze knih. *Knihy | Databáze knih* [online]. Copyright © 2008 [cit. 28.03.2023]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/chlapec-z-buchenwaldu-471430>.

Joseph Goebbels: Deníky 1924-1945 – Goebbels Joseph – Joseph Goebbels: Deníky 1924-1945 – Goebbels Joseph -. *Antikvariát Bohumín – prodej a výkup knih* [online]. Copyright © 2010 [cit. 04.12.2022]. Dostupné z: <https://www.antikvariati-bohumin.cz/cz/knihy/vojenska-literatura/19956-joseph-goebbels-deniky-1924-1945.html>.

Když vyprávěl o Mengelem, třásl se a hlas se mu chvěl, říká tatér z Osvětimi. *Lidovky.cz*. [online]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/kdyz-vypravel-o-mengelem-trasl-se-a-hlas-se-mu-chvel-rika-o-tateru-z-osvetimi-spisovatelka.A181018_224657_ln_kultura_ssu.

Kniha Druhá světová válka | Antikvariát Václav Beneš, Plzeň. *Antikvariát Václav Beneš, Plzeň* [online]. Copyright © [cit. 03.12.2022]. Dostupné z: <https://www.antikvariats-benes.cz/detail/7586-druha-svetova-valka-1-6.-dil/>.

Knihy Dobrovský. *Knihy Dobrovský | Vaše (nejen) online knihkupectví s tradicí*. [online]. Copyright © 2001 [cit. 03.04.2023]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/tater-z-osvetimi>

Moderní-Dějiny.cz | Norimberské zákony z roku 1935. *Moderní-Dějiny.cz | Úvodní stránka* [online]. Copyright © Všechna práva vyhrazena 2009 [cit. 27.11.2022]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/norimberske-zakony-z-roku-1935/>.

Na vlastní kůži v Osvětimi. Hrůzy holokaustu tady stále ožívají. *Cestovinky.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.cestovinky.cz/clanek/na-vlastni-kuzi-v-osvetimi-hruzy-holokaustu-tady-stale-ozivaji>.

Protižidovská opatření v Protektorátu | Paměť národa. *Redirecting to https://www.pametnaroda.cz/c s* [online]. Copyright © 2008 [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/specialy/protizidovska-opatreni-v-protektoratu>.

Před 80 lety rozpoutal Hitler druhou světovou válku. Záminku si vytvořil – *Novinky*. *Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu* [online]. Copyright © 2003 [cit. 18.11.2022]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/historie-pred-80-lety-rozpoutal-hitler-druhou-svetovou-valku-zaminku-si-vytvoril-40294987>.

Susan McClelland | Knihy autora | ČBDB.cz *Vaše databáze knih – knižní databáze* | ČBDB.cz [online]. Copyright © 2009 [cit. 28.03.2023]. Dostupné z: <https://www.cbdb.cz/autor-61569-susan-mcclelland/knihy>.

Tatér z Osvětimi (Heather Morris) ČBDB.cz. *Vaše databáze knih – knižní databáze* | ČBDB.cz [online]. Copyright © 2009 [cit. 05.04.2023]. Dostupné z: <https://www.cbdb.cz/kniha-229239-tater-z-osvetimi-the-tattooist-of-auschwitz>.

Témata. *Tematický archiv* | Český rozhlas [online]. Copyright © 1997 [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/davidova-hvezda-zneuzity-symbol-7995693>.

Vláda uvolňuje další opatření. O víkendu budou znovuotevřeny koncentrační tábory – Muži v Česku. *Muži v Česku – Máme zásady, ze kterých neslevíme* [online]. Dostupné z: <https://www.muzivcesku.cz/vlada-uvolnuje-dalsi-opatreni-o-vikendu-budou-znovuotevreny-koncentracni-tabory/>.

Zapomenutá opera Adolfa Hitlera poprvé vystavena v Rakousku | OperaPlus OperaPlus | Váš průvodce světem hudby, opery a tance [online]. Dostupné z: <https://operaplus.cz/zapomenuta-opera-adolfa-hitlera-poprve-vystavena-v-rakousku>.
